УДК 347.9:336

О.Б. Олійник
доктор філологічних наук,
доктор юридичних наук, професор,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
К.О. Інгман
здобувач вищої освіти ступеня «спеціаліст»,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Актуальність питання вдосконалення та взаємодії законодавчих норм щодо діяльності третейського суду як метод вирішення спорів учасниками ринку фінансових послуг

У статті досліджено нормативну базу, яка регулює діяльність третейського суду. Автори статті окремо з'ясували невідповідність деяких норм Цивільного процесуального, Господарського процесуального кодексів України, Закону України «Про третейський суд» та ін. і внесли пропозиції щодо їх удосконалення для покращення виконування своїх функцій недержавним органом.

***Ключові слова**: третейський суд, вирішення спорів суб'єктів господарювання, колізії норм.*

О.Б. Олейник
доктор филологических наук,
доктор юридических наук, профессор,
ВУЗ «Университет экономики и права «КРОК»
К.О. Ингман
соискатель высшего образования степени «специалист»,
ВУЗ «Университет экономики и права «КРОК»

Актуальность вопроса усовершенствования и взаимодействия законодательных норм относительно деятельности третейского суда как метод решения споров участников рынка финансовых услуг

В статье исследована нормативная база, регулирующая деятельность третейского суда. Авторы статьи отдельно выяснили несоответствие некоторых норм Гражданского процессуального, Хозяйственного процессуального кодексов Украины, Закона Украины «О третейском суде» и др. и внесли предложения по их совершенствованию для улучшения выполнения своих функций негосударственным органом.

***Ключевые слова:** третейский суд, решение споров хозяйствующих субъектов, коллизии норм.*

O. Oleynik
Doctor of Philology, Doctor of Law, Professor,
"KROK" University
K. Ingman
Graduate student,
"KROK" University

Actuality of the Issue of Improving and Interacting the Legislative Norms Regarding the Work of the Arbitration Court, as a Method for Resolving Disputes by Participants in the Financial Services Market

The article investigates the normative base that regulates the activity of the arbitral tribunal. The author of the article separately identified the discrepancy between some of the norms of the Civil Procedural, Economic Procedural Codes of Ukraine, the Law of Ukraine «On the Arbitration Court», etc., and made proposals for their improvement in order to improve the performance of their functions by a non-state body.

Keywords*: the arbitration court, the resolution of disputes of economic entities, conflicts of norms.*

Постановка проблеми

Популяризація звернень до третейського суду суб'єктами господарювання стає актуальною через відсутність бюрократії та завантаженість державних судів і, як наслідок, оскарження рішень за допомогою судів загальної юрисдикції через колізії та невідповідність норм законодавства, яке регулює третейське судочинство.

Через часті зміни, які вносяться до законодавчих актів, це дослідження має свою актуальність на тлі останніх коректівів та практики застосування цих норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Науковці останніх років багато уваги приділяють питанню щодо третейського судочинства, серед яких особливо варто зазначити праці таких, як: Козирєва В.П., Короєда С.О., Рабенко С.Л. та ін. Аналіз розвитку третейського судочинства в Україні дає можливість осягнути його популяризацію у сьогоденні та важливість попиту серед суб'єктів господарювання.

Але, в силу недосконалості сучасного законодавства, відбуваються постійні зміни в регулюванні такого самостійного органу, як третейський суд, що потребують подальшого дослідження.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Не вирішені на законодавчому рівні питання взаємодії рішень третейського суду та застосування виконавчого припису державним органом, відсутність можливості внесення третейським судом рішень до єдиного державного реєстру судових рішень, що призводить до проблеми сприйняття третейського судочинства як законного арбітра у вирішенні спорів.

Формулювання цілей статті

Метою цієї статті є аналіз наукових праць, норм законодавства України, які регулюють третейське судочинство, спірних і проблемних аспектів, а також подальші перспективи розвитку та удосконалення конкретних норм, які належать до діяльності третейського суду.

УНІВЕРСИТЕТ «КРОК»

Виклад основного матеріалу дослідження

Одним із найпривабливіших альтернативних способів вирішення спорів є інститут третейського судочинства, особливо у сфері господарювання, через низку переваг: оперативність вирішення спорів, демократичність процесу розгляду спорів шляхом обрання суду та суддів за згодою сторін, збереження комерційної таємниці у випадках, передбачених діючим законодавством та ін. Але через колізії норм законодавства виникає багато суперечок, що призводить до неоднакового застосування норм судами України під час розгляду відповідних судових справ.

Інститут третейського розгляду справ має багатовікову історію і поширений практично в усіх країнах світу, тому національне господарювання не є винятком наслідування вирішення спорів таким шляхом, але, на жаль, через недовершеність національної законодавчої бази в Україні впровадження і діяльність третейських судів не лише не дає позитивних результатів, але й призводить до виникнення значних ускладнень і проблем.

Проводячи стислий аналіз діяльності українських та європейських недержавних судів, можна відверто говорити, що в Україні ці органи майже не виконують своїх функцій. Причина полягає в тому, що досі не вирішене питання компетенції третейських судів, до того ж існує свого роду конкуренція між третейськими та державними судами. В Європі інститути саморегулювання не просто «розвантажують» державні суди, а є реальним способом забезпечення високого рівня захисту прав і свобод, уникнення бюрократії.

Сьогодні в Україні діяльність третейських судів з розгляду господарських спорів між юридичними особами регулюється Законом України від 11 травня 2004 р. № 1701-IУ «Про третейські суди» (далі – Закон № 1701-IУ) [4].

Наприклад, Короєд С.О. вбачає проблему третейського судочинства, передусім, у питанні оскарження рішень третейських судів, що свого часу було досить актуальним у зв'язку з їх зловживаннями при ухваленні рішень всупереч нормам чинного законодавства [10, с.64].

Також, Рабенко С.Л. констатує, що третейські суди приймають рішення тільки від свого імені, а самі ці рішення, ухвалені в межах чинного законодавства, є обов'язковими лише для сторін спорів. Забезпечення примусового виконання рішень третейських судів перебуває за межами третейського розгляду та є завданням компетентних судів і державної виконавчої служби. Отже, положення Закону України «Про третейські суди» не порушують припис ст. 124 Конституції України про здійснення правосуддя виняткова судами, оскільки третейський розгляд не є правосуддям, а рішення третейських судів є лише актами недержавної юрисдикційної діяльності з вирішення спорів сторін у сфері цивільних і господарських відносин [11, с.364].

Через низку суперечок щодо законності рішень третейського суду Верховний Суд України виніс узагальнення щодо практичної реалізації питань третейського судочинства через узагальнення судової практики Верховного Суду України від 11.02.2009 р. «Практика застосування судами Закону України «Про третейські суди», в рекомендаціях Президії Вищого господарського суду України від 11.04.2005 р. № 04-5/639 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами Закону України «Про третейські суди», в інформаційному листі Вищого господарського суду України 02.04.2009 № 01-08/194, Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності третейських судів та виконання рішень третейських судів» тощо. До того ж посилання на можливість вирішення господарських та цивільних спорів у третейському суді містяться в більш ніж тридцяти нормативно-правових актах України, серед яких Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Закон України «Про заставу» та ін. [2; 3; 4; 5; 6; 7].

З одного боку, можливість вирішення

господарських та цивільних спорів через третейський суд, як і наявність інших альтернативних способів вирішення правових суперечок, – ознака розвинутого демократичного суспільства та є досить ефективним і прогресивним, оскільки дає змогу учасникам прискорити процес, який може затягнутися через перевантаженість державних судів.

Питання виникає під час взаємодії третейських судів із судами та іншими державними органами, насамперед за Законом № 1701-IV. Справа в тому, що виникає багато складних колізій між положеннями цього Закону з положеннями інших законодавчих актів, зокрема з положеннями Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України [2; 3; 4].

Наявність колізій і прогалин неминуче призводить до неоднакової практики вирішення спорів, насамперед судами, що негативно позначається на рівні захисту прав осіб, а також створює ґрунт для численних зловживань.

Ще одним негативним фактором звернення до третейського суду є неможливість апеляційного оскарження ухвал загального суду про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду. Про це свідчать приписи частин 3 ст. 487 ЦПК, де прямо передбачена лише можливість оскарження саме ухвал суду про відмову у видачі виконавчого листа на рішення третейського суду, і ст.486 ЦПК, де встановлені підстави для такої відмови, які збігаються з підставами для скасування рішення третейського суду [2, Ст.486-487].

Якщо зміст ст.487 ЦПК розуміти таким чином, що ця норма не забороняє оскаржувати ухвали про видачу виконавчого листа на рішення третейського суду, то це тлумачення призведе до фактичного надання можливості відповідачу за однаковими доводами двічі оскаржувати негативні для нього наслідки рішення третейського суду [2, Ст.487]:

– перший раз – у заяві про скасування рішення третейського суду,

– другий – у заяві про скасування ухвали суду про видачу виконавчого листа на рішення третейського суду.

Надання такої можливості є явним порушенням принципу остаточності та визначеності судового рішення, яке фактично можливо оскаржувати двічі, а також – принципу процесуальної економії, оскільки завантажує суди повторним розглядом однакових обставин, про що сказано, наприклад, у постанові від 14.03.2013 року в справі № 27/176.

Так, Козирєва В. П. та Гаврилішин А. П. пропонують надати третейському суду організаційно-правової форми юридичної особи. Це не тільки дасть можливість вирішити суттєві питання його організації, але вирішити деякі інші проблеми. Також підтримують позицію Литвина Н.А. про необхідність включення рішень третейських судів до Єдиного державного реєстру судових рішень та створення бази рішень третейських судів, у результаті чого за умови забезпечення третейських судів новітніми інформаційними технологіями їх робота стане ефективнішою і продуктивнішою, суттєво скоротяться строки розгляду справ та прийняття судових рішень третейськими судами [9, с.136-137].

Важливе питання постає ще в тому, що законодавством (ст. 56 Закону України «Про третейські суди», ч.3 ст.487 ЦПК) не передбачене апеляційне оскарження ухвали загального суду про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду [2, Ст.487; 4, Ст.56].

Про це правовий висновок зробив Верховний Суд України 17 лютого 2016 року в справі № 6-2743цс15 про оскарження ухвали про видачу виконавчого листа на рішення третейського суду . Ця правова позиція також міститься в ухвалах ВССУ від 02.03.2016 року № 6-35490ск15 , від 26.07.2017 року в справі 755/7778/13, від 25.10.2017 року в справі № 755/11358/16.

Прийняттям нової редакції ЦПК правове регулювання цього питання не змінило.

Відповідно до ч.3 ст.263 нової редакції ЦПК вищенаведені правові висновки ВСУ підлягають врахуванню при обґрунтуванні рішення апеляційного суду [2, Ст.263].

УНІВЕРСИТЕТ «КРОК»

Господарський процесуальний кодекс України передбачає можливість апеляційного оскарження ухвал по видачу виконавчого документа, але це суперечить вищевикладеним правовим позиціям та іншим статтям ГПК .

Апелянти часто посилаються на п.8 ч.3 ст.129 Конституції України, Рішення Конституційного Суду України від 28.04.2010 року № 12-рп/2010, від 11.12.2007 року №11-рп/2007 та інші рішення КСУ, практику ЄСПЛ для обґрунтування можливості апеляційного оскарження ухвал про видачу виконавчих листів на рішення третейського суду [1, Ст.129].

Саме державні суди стають заручниками зловживань третейських судів, оскільки нерідко змушені вирішувати вкрай складні питання щодо фактичного «узаконення» сумнівних рішень останніх.

Аналізуючи рішення третейських судів, видно, що ці суди часто фактично не вирішують спори, а в обхід передбачених законом процедур задовольняють певні суб'єктивні інтереси нерідко з порушеннями при цьому прав третіх осіб та держави. Найбільш типовими справами, які розглядають третейські суди, є:

- справи про визнання дійсності договорів про відчуження нерухомого майна, при розгляді яких за допомогою третейського суду особи у кращому випадку уникають укладення таких договорів у встановленій законом нотаріальній формі, якою передбачено сплату відповідних платежів та державну реєстрацію, а в гіршому – фактично укладаються договори, які не можуть бути нотаріально посвідчені у зв'язку з тим, що вони суперечать закону;

- справи щодо визнання права власності на земельні ділянки, у тому числі про відчуження та визнання права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення;

- спори щодо визнання права власності на самочинне будівництво та на об'єкти незавершеного будівництва, метою яких є визнання права власності на самочинно збудовані або незаконно реконструйовані об'єкти й отримання рішення, яке б зобов'язувало відповідні органи здійснити дії з його оформлення;

- спори, метою яких є захоплення контролю над юридичними особами.

Нерідко за допомогою рішення третейського суду за однією особою безпідставно визнається право власності на майно іншої особи.

Зафіксовані випадки, коли у справах, в яких спір виник між юридичними особами, як відповідачі залучаються фізичні особи – керівники юридичних осіб та інші фізичні особи, завдяки чому заяви у відповідних справах розглядаються загальними судами, у той час як повинні розглядатися господарськими судами.

Поширеною є практика штучного залучення як сторони третейської угоди осіб, які по суті не є відповідачами. У заявах зазначається, що ці особи не визнають за позивачами право власності на майно (в тому числі на самочинно споруджені будівлі та самочинно здійснене перепланування). Такими особами виступають члени сім'ї позивача або особи, які мали намір придбати таке майно. При цьому особа, яка по суті спору має виступати належним відповідачем, у кращому випадку зазначається як третя особа, до розгляду справи не залучається, однак третейський суд у рішенні покладає на неї певні обов'язки [6].

Трапляються також випадки розгляду третейськими судами справ, які уже розглядають або розглядались у суді загальної юрисдикції. Виявлено випадки розгляду третейськими судами справ без формування справи. Непоодинокі випадки розгляду третейськими судами справ, які їм не підвідомчі: сімейних, про трудові спори, справ про встановлення фактів, житлових спорів, про споживче кредитування, вирішення питань публічного характеру. Наприклад, Постановою Верховного Суду України від 27 січня 2016 року Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України скасувала рішення постійно діючого третейського суду, посилаючись на те, що вказана справа непідвідомча третейському суду відповідно до пункту 14 частини першої статті 6 Закону України «Про третейські суди», оскільки спір

у цій справі стосується захисту прав споживачів [8].

З наведеного можна зробити висновок, що перелік (а також характер) зловживань, які допускають третейські суди, є дійсно дуже значним. Невирішеним залишається питання про права та можливості суду адекватно реагувати на виявлені порушення, адже у переліках підстав для відмови у видачі виконавчого документа на рішення третейського суду та підстав скасування рішення третейського суду така підстава, як невідповідність рішення третейського суду положенням законодавства, відсутня.

За таких умов буквальне дотримання судами положень Закону № 1701-IV зумовлює наслідки, які є повністю несумісними з функцією суду як органу, завданням якого є захист прав і свобод людини й громадянина (ст. 55 Конституції України) [1, ст. 55; 4].

Практика судів у вирішенні цього питання є різною. Деякі суди, виявивши невідповідність рішення третейського суду вимогам законодавства, відмовляють у видачі виконавчого документа. Переважна більшість питань, які постають перед місцевими судами, пов'язана саме з правом суду реагувати на виявлені порушення і зловживання.

Правильною вбачається практика судів, які у разі виявлення зловживань або порушень законодавства з боку третейських судів постановляють окремі ухвали та надсилають їх в органи прокуратури.

Висновки

Отже, невирішеними питаннями залишаються приведення у відповідність тієї частини законодавства, що стосується третейського судочинства. А також питання щодо оскарження рішення третейського суду та видачі виконавчого листа на примусове його виконання в структурі цивільного процесу. По суті, це самостійні провадження у зв'язку з особливостями суб'єктного складу, процесуальної форми та рішення, що виноситься за результатом розгляду. Однак, з метою вдосконалення структури процесу та законності рішень доцільним є об'єднання цих двох проваджень з тими правовими наслідками, які виникають у результаті розгляду таких заяв. Повинна бути обов'язковість внесення матеріалів третейським судом до державного реєстру справ одразу після винесення рішення для подальшого уникнення затягнутості і невирішеності справ державними судами.

А поки будуть постійно виникати суперечності щодо законності винесених рішень третейськими судами, із визначенням компетентності суду, зловживаннями тощо.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст.492.

3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №6. – Ст.56.

4. Закон України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №35. – Ст.412.

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності третейських судів та виконання рішень третейських судів» від 5 березня 2009 р. // Офіційний вісник України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1076-17

6. Узагальнення «Практика застосування судами Закону України «Про третейські суди», в рекомендаціях Президії Вищого господарського суду України від 11.02.2009 р. № 005700-09 // Офіційний вісник України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n_005700-09

7. Закон України «Про заставу» від 02.10.1992р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №47. – Ст.642.

8. Постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 січня 2016 року № 6-2712цс152 //

УНІВЕРСИТЕТ «КРОК»

Офіційний вісник України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/6808F4FB5496028FC2257F4F00524B56

9. Козирєва В.П. Законодавство України про третейські суди: основні закономірності та перспективи розвитку / В. П. Козирєва, А. П. Гаврилішин // Юридичний вісник. Повітряне і космічне. – 2016. – №1. – С.134-138.

10. Короєд С. О. Третейське судочинство: питання трансформації у досудову форму захисту прав / С. О.Короєд // Судова апеляція. – 2014. – №2. – С. 63-67.

11. Рабенко С. Л. Третейське судочинство як альтернативна юрисдикційна форма захисту прав суб'єкта господарювання / С. Л. Рабенко // Часопис Київського університету права. – 2012. – №2. – С. 362-366.